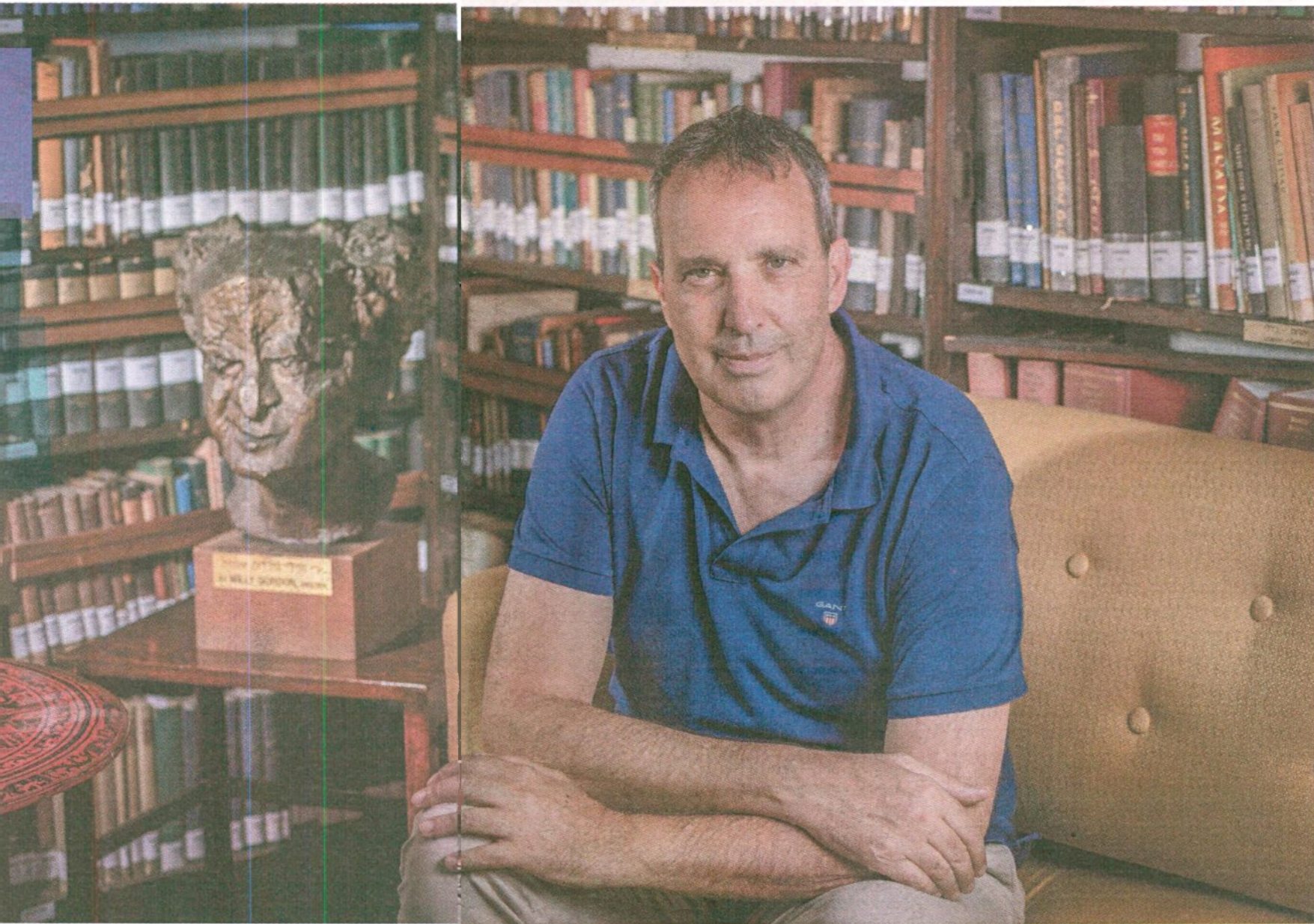

איפה הממלכתיות? פרויקט מיוחד

"הסטוטוסקו המושמץ בין דתיים לחילונים נולד כבר אצל הרצל ואחד העם". פרופ' קידר בבית בן גוריון בתל אביב

פרופ' ניר קידר, המכהן כיום כנשיא מכללת ספיר בשדרות, הגיע לחקור את הממלכתיות בישראל בכלל, ואת זו שטיפח דוד בן גוריון בפרט, לגי מרי במקרה. הוא התכוון לחקור את מערכת היחסים בין המערכת הפוליטית ומערכת המשפט בראשית שנות המדינה. "הייתי בטוח שעל הדברים האלה כבר נכתב המון, לפחות מצד המערכת הפוליטית, ואני אצטרך להוסיף רק קצת חידוד משפטי", הוא אומר. "להפתעתי גיליתי שבעצם לא נכתב הרבה על התפיסות האזרחיות של בן גוריון ועל מדיניות הפנים שלו, ושאלם אני רוצה להבין את התפיסה המשפטית שלו אני חייב להבין את המארג היותר רחב של התפיסה האזרחית שלו".

זה היה כל כך לא מובן מאליו לאדם המזוהה כחור קר משפט, עד שכשרצה לפרסם את אחד מספריו על הממלכתיות של בן גוריון בהוצאת אוניברסיטת בר אילן, אנשי ההוצאה עצמם שאלו: איך בא לידי ביטוי בספר שאתה חוקר משפט? כתוצאה מכך, הוא אומר, "מיהרתי לשתול בספר פרק העוסק בתפיסתו המשפטית של בן גוריון".

קידר חולק על ההגדרה המקובלת בשיח הציבורי למושג הממלכתיות; זו המהדרת על העדפת האינטרס הכללי על פני האינטרס המגוור או האישי. בעיניו, ממלכתיות היא הגרסה העברית הייחודית למושג המכונה במדע המדינה "רפובליקניזם", כלומר "עצם טיפוחה של תודעה אזרחית. תודעה שרואה את האדם כאזרח; לא כנתין במדינה לא דמוקרטית ולא רק כבעל זהות דתית, ערנית, אתנית או מעמדית, אלא כאזרח במדינה דמוקרטית, מה שמחייב אותו גם בתודעת אחר ריות כלפי מקומו בחברה. נכון שבסופו של דבר נובע מזה גם העדפת הטוב המשותף על פני הטוב המגודר או האישי, אבל זו רק אחת התוצאות של ההגדרה המהותית".

מכאן נובעת לשיטתו גם העמדת ערך החלוציות בראש סולם הערכים של התנועה הציונית: "הציונות לא לולאה באנשים שנתנו לה מכספם או שהעניקו לה תמיכה פוליטית ומדינית. אבל בראש ההיררכיה עומד החלוץ, זה שרתם את מכלול עשייתו, בעצם את חייו, לטובת המפעל". מהעמדת הממלכתיות כמוזוהה עם עצם תודעת האזרחיות האזרחית גורר קידר גם אמירה אקטואלית מאוד: "המשמעות של ההגדרה הממלכתית הרחבה היא למושל שאנשי המחאה נגד הרפורמה המי שפטית, שבוודאי מפגינים תודעה אזרחית גבוהה, מפגינים בכך גם סוג של ממלכתיות, מעבר למחלוקת על תוכן הצעדים שלהם".

לדברי קידר, "התודעה האזרחית מתחילה מהבנת הצורך של האדם בחיים חברתיים; לא רק כדי למצוא בני זוג לצרכי רבייה, ולא רק לשם הגדלת הביטחון האישי כמו חיות המתלכדות ללהקה, אלא קודם כול מפני שעצם האנושיות שלנו יכולה לבוא לידי ביטוי מלא רק כשאנחנו חלק מחברה. מכאן נובע הצורך לה תחשב כאינטרס חברתי גם כשהוא עומד מול צרכים אישיים. לא מדובר רק בסוגיות אידאולוגיות; זה יכול להתחיל מעניינים הכי בסיסיים. למושל נכונות לפתוח את התיק לבדיקה ביטחונית, למרות שבאופן אישי זה בוודאי לא צעד שאנחנו מחבבים".

"הגשרים בינינו נשרפו"

מכאן נובעת השאלה המתבקשת: מי קובע מהו האינטרס החברתי? השאלה הזו מתחברת לקשר ההדוק בין התודעה האזרחית-ממלכתית ובין הצורך במ שטר דמוקרטי: "רק משטר דמוקרטי מקיים תודעה אזרחית ולא תודעה של נתינים", מסביר קידר, "ורק משטר דמוקרטי מאפשר לאזרחים להאמין שהם שותפים מלאים בעצם עיצובו של האינטרס החברתי, ולא רק בשאלה איך מממשים אותו. לזכותה של התנועה הציונית ייאמר שמראשיתה היא הייתה דמוקרטית, מפני שהרצל הבין שהוא לא יוכל לממש את הרעיון

הציוני בלי שיזכה לתמיכת ההמונים, והוא לא יזכה בתמיכתם אם לא תהיה לכל אחד מהם תחושה שהוא שותף בעיצוב התנועה. לכן התנועה הציונית נבנתה מראשיתה על בחירות כלליות יחסיות, שבהן לכל קול יש אותה השפעה לגבי התוצאה הסופית, ולא בחירות אזרחיות או 'מדיניות', שבהן לאנשים הגרים באזורים מרובי נציגים יש יותר השפעה מאשר לאנשים באזורים פחות צפופים. השיטה הזו נשמרה עד היום גם במדינת ישראל, למרות ביקורות שונות שהיו כלפיה לאורך השנים".

חיוניות המשטר הדמוקרטי, אומר קידר, היא המ סקנה הראשונה במעלה מרעיון הממלכתיות. לצידה יש עוד שתי מסקנות הכרחיות: "יחד עם חשיבות הדמוקרטיה, חשוב גם שבחברה יהיה מרכז כובד בעל סמכות לקבל הכרעות; הכרעות שאמנם יתקבלו ברוב דמוקרטי, אבל יהיו בעלות משקל סמכותי כלפי כלל האוכלוסייה. והמסקנה השלישית: חברה צריכה להיות מנוהלת על ידי מוסדות ולא על ידי אנשים פרטיים. למזלה של התנועה הציונית אפשר לומר שהיא קיבלה את כל העקרונות, ויחד איתם, ולמרות ההכרה בחשיבות הממסדיות, לא זנחה גם את העמדת האדם הפרטי וצרכיו בראש מעייניה".

"תפיסת הממלכתיות גרמה גם למעשים אלימים כמו הסזון והטבעת אלטלנה, אבל צריך לזכור שמדובר במדינה בהתהוות שנמצאת במצבים מאוד קיצוניים. בבחינה השוואתית של מדינות במצבים ראשוניים דומים, אפשר לומר שהאלימות בימי הבראשית של החברה הישראלית הייתה מוגבלת למדי, ובמשך השנים היא עוד הלכה ופחתה, גם כשמביאים בחשבון אירועים חריגים כמו רצח רבין".

אגב, הוא אומר, "ההנהגה הציונית בלטה בהבנתה את חשיבות הדמוקרטיה אפילו יותר מהציבור הרחב, ובן גוריון בלט בזה אפילו יותר מאחרים. בתוך תנר

"תפיסת הממלכתיות גרמה גם למעשים אלימים כמו הסזון והטבעת אלטלנה, אבל צריך לזכור שמדובר במדינה בהתהוות שנמצאת במצבים מאוד קיצוניים. בבחינה השוואתית של מדינות במצבים ראשוניים דומים, אפשר לומר שהאלימות בימי הבראשית של החברה הישראלית הייתה מוגבלת למדי"

24.37x31	2/2	11 עמוד	מקור ראשון - שבת	04/08/2023	87105656-8
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

"אנחנו חייבים לחזור לממלכתיות"

נשיא מכללת ספיר פרופ' ניר קידר חקר את המדיניות הממלכתית של בן-גוריון בימי ראשית המדינה. הוא מצביע על הצדדים החיוביים בכור ההיתוך, משבח את התודעה הדמוקרטית שליוותה את התנועה הציונית מראשיתה, ומסביר מדוע גם בעידן הרב-תרבותי יש עדיין לממלכתיות תפקיד חשוב

/ יאיר שלג / צילום: אריק סולטן

"לא רווקא. הפגיעה בממלכתיות נגרמה בעיקר רה מהתהליכים הסוציולוגיים שתיארתי קודם, והייתה קודית גם אלמלא התפתחות הגישה הרב-תרבותית. אבל אין ספק שתפיסת הרב-תרבותיות נתנה לכל הק בוצות המגזריות לגיטימציה להתחפר בשיח הזהויות".

במצב המקוטב של החברה הישראלית, אתה חושב שאפשר עוד לחזור לשיח ממלכתית?

"לא רק שאפשר, אלא שאין שום ברירה אחרת. אי אפשר שלא לחזור לתפיסה ממלכתית. הרי אפילו אם נאמץ חלילה את תפיסת הקנטונים, בסופו של דבר נצטרך איזו מסגרת-על שתיישב גם בין הצדדים השר נים של הקנטונים".

אז איך מטפחים מחדש את הממלכתיות?

"קודם כול צריך ליצור מודעות לקיומו של האתוס הממלכתי בהיסטוריה שלנו, ולהישגים שהגענו אליהם בזכותו. קח למשל את הסטטוסקוו המושמץ בין רתיים לחילונים. אגב, טעות לחשוב שהוא נולד על ידי כך גוריון כוונתו לחרדים לקראת הקמת המדינה. כבר הרצל ואחד העם, בראשית ימי התנועה הציונית, הת- חייבו, כל אחד בנפרד, לרבני רוסיה שלא יהיו כינוסים ציוניים בשבתות וחגים, שהמטבחים בתנועה הציונית יהיו כשרים, ושתנועה הציונית לא תעסוק כלל במד דיניות של תרבות וחינוך אלא רק בתחום המדיני. רק עניין הנישואין והגידושין נוסף אצל בן-גוריון.

"הווייתורים של הרצל, ואחר כך של בן-גוריון, הם שהפכו את הציונות לתנועה בעלת מוטת כנפיים רחבה ואפשרו לה להשיג את ההישגים שהגיעה אליהם. לכן חשוב להבהיר גם היום שאתוס ממלכתי הוא לא רק היחיד שיאפשר לנו להגיע להישגים לאומיים, אלא שהוא גם איננו עומד בסתירה לטיפוח הצרכים של המגזרים השונים. אדרבה, במידה רבה הוא זה שמאפי שר את מילוי הצרכים של המגזרים, מפני שהוא מונע מצב של תחרות אלימה על המשאבים ויוצר חלוקת משאבים עניינית יותר. חוקה יכולה אולי לעזור, אבל היא בהחלט לא העיקר. העיקר הוא ההכרה בחשיבר תן של קואליציות רחבות והערך של הפשרות ביניהן. ממש כמו אצל הרצל ובן-גוריון".

עיתים קרובות גם שינו את שמותיהם לשמות שיהיו דומים לאלו שהכירו בסביבה. מכיוון שהיישוב היהודי שאליו הגיעו עולי ארצות המזרח היה ברובו אשכנזי ובעל אוריינטציה אירופית, זו הייתה התרבות שאליה העולים היו מבקשים להשתלב גם אלמלא הדבר נכפה עליהם. למען האמת, חלק גדול מעולי ארצות המזרח, ששלושה מתוך ארבעת סבבי נמנים עליהם, ראו בעצ- מם את התרבות האירופית כתרבות עדיפה".

אז מה גרם להתפרקות האתום הממלכתי?

"קודם כול חשוב לומר שהוא לא התפרק - עובדה שעד היום כולם מדברים על חשיבותו - אלא נחלש. והוא נחלש מצידוף של כמה סיבות: הסיבה הבסיסית היא המעבר מחיים של מדינה הנלחמת על עצם קיומה למדינה שמקיימת חיי שגרה ויכולה להרשות לעצמה לחשוב יותר על צורכי הפרט. מעבר לכך, הוא נחלש בגלל היחלשות מדינת הרוחה והאתוס הסוציאלי-דמר קרטי. זה קרה במקביל להיחלשות מדינת הרוחה גם במקומות אחרים במערב ואימוץ רעיונות נאירלי- ברליים, בנוסף מרגרט תאצ'ר שאמרה 'אין דבר כזה 'חברה', יש רק מארג של גברים, נשים ומשפחות'.

"סיבה נוספת הייתה פוליטיקת הזהויות, שהיתה לה חשיבות רבה בהצבעה על כך שקבוצות מסוימות באוכלוסיה - שחורים בארה"ב, ערבים בישראל, נשים בכלל - פגיעות יותר מאוכלוסיות אחרות, ויש צורך מיוחד לשמור על זכויותיהן. אבל במשך הזמן שיח הזהויות הפך לגידול פרא מטורלל, שמבטל לחלוטין את האינטרס הכללי לטובת האינטרס המגזרי. קח למשל את ההבדל בין 'הפנתרים השחורים' לתנועת ש"ס. הפנתרים השחורים לא באו בשם שיח עדתי, למרות שרובם היו יוצאי צפון אפריקה. הם דיברו על אתוס כללי של מדינת רווחה ודאגה לכל החל- שים, ואכן השפיעו מאוד על התרחבות מדינת הרוחה במהלך שנות השבעים. ש"ס, לעומת זאת, יצרה שיח שאומר 'אנחנו דואגים רק לאנשים שלנו'".

היית אומר שגם השיח הליברלי על רב-תרבותי תיות תרם תרומה משמעותית לירידת האתום הממלכתי?

על העבודה היו זרמים שחשבו שהאליטיזם החלוצי מצדיק גם זכויות יתר, באופנים שמוכירים את המצב היום (קידר מכוון להודעות הטייפים ואנשי היחידות המיוחדות על אי-התייבבות למילואים: "ש). ב-1944 באו לבן-גוריון יצחק טבנקין וישראל גלילי, ראשי 'אחדות העבודה', וטענו: 'אנחנו בתנועה הקיבוצית אמנם מיעוט במפא"י, אבל מיעוט חלוצי שיש לו הר כות לקבוע בעצמו מתי יישמע לרוב'. בן-גוריון ענה להם: 'כל הגשרים בינינו נשרפו'. מכאן נולד הפילוג הגדול במפא"י. שני סוגי העמדות האלה, גם זו של טבנקין וגלילי וגם זו של בן-גוריון, ניכרות גם בשיח הנוכחי.

"נושא גזיות הפאות, למשל, לא נולד כיוזמה שלטונית אלא מיוזמה של פקידים, אפילו מדרג די בינוני, שחשבו שזו הדרך הנכונה ליישם את התפיסה של 'היהודי החדש'. בן-גוריון עצמו היה מוועזע מכך. בכינוסים של מפא"י בעניין הזה הוא הגדיר את גזי- ות הפאות כ'מעשה חמס', ובאמירה כמעט נבואית הוא אומר להם בעצם, בתרגום שלי: גם אם אינכם מוכנים להכיר בחרפה המוסרית של המעשה, הרי שגם מבחינה פוליטית מדובר במעשה שיגרום לנו לאבד את השלי- טון - אם לא היום, הרי בעוד שלושים שנה".

בין הפנתרים השחורים לש"ס

מתוך אותה גישה, המנסה לתת למושגי היסוד של הממלכתיות רקע והקשר השוואתי, מתייחס קידר גם לרעיון כור ההיתוך, שביקש לעצב אתוס בסיסי אחיד לחברה: "כור ההיתוך הוא לא אתוס, אלא צורך קיומי של חברת מהגרים. גם מהגרים יהודים שהגי- עו לארה"ב או למקומות אחרים בעולם נדרשו ושאפו להשתלב בסביבה המקומית. הם למרו את השפה, ולי-